

# LAISSEZ-FAIRE ILI INTERVENCIONIZAM: MORALNI STATUS DIVLJIH ŽIVOTINJA U DIVLJINI

**Milan Z. Jovanović**

Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet  
Niš, Srbija

## Apstrakt

*Od objavljivanja Singerove knjige *Oslobođenje životinja* [Peter Singer 1975] do danas, učinjeno je puno teorijskog rada na temu prava životinja. Povrh toga, aktivisti širom sveta uložili su ogroman trud da promovišu i brane ta prava. Međutim, u centru pažnje kako teoretičara, tako i aktivista bili su prevashodno moralni status i prava životinja u ljudskom okruženju. S druge strane, prava divljih životinja, a naročito naše obaveze prema njima, tek su sporadično pominjana i tematizovana. Ovaj rad problematizuje jednu uobičajenu i podrazumevanu koncepciju tih prava i obaveza, prema kojoj je najbolje što možemo uraditi povodom divljeg sveta – upravo to da se ne mešamo. Tvrdiću da je ovaj pristup, koji je Singer efektno nazvao *Laissez-faire* odnosom prema prirodi: a) u osnovi teško uskladiv sa istaknutim teorijama o pravima životinja, i b) da je motivisan nejasnom i loše zasnovanom idejom o autonomiji prirode, zbog koje i deluje ubedljivo. Pružajući razloge u prilog prvom od ova dva stava, takođe se dotičem i argumenta na osnovu apsurdnosti posledica, koji je usko povezan sa ovom temom. Najzad, zaključujem da *Laissez-faire* nije ispravno držanje prema divljem svetu, i da zaista jesmo u obavezi da pomognemo divljim životinjama.*

## Ključne reči

*prava životinja, utilitarizam, deontološka etika, moralne obaveze, argument na osnovu apsurdnosti posledica.*

## Uvod

Dva su glavna teorijska okvira unutar kojih se moralno zasniva teza o pravima životinja.<sup>1</sup> Jedna grupa autora prava životinja brani iz perspektive utilitarističke etike. Najpoznatiji među njima, i ujedno pionir pokreta za prava životinja, je Piter Singer (Peter Singer). Drugi pak autori misle da su razlozi zašto i životinje moraju biti uzete u moralno razmatranje suštinski povezani sa kantovskom deontološkom etikom. Najznačajniji među njima verovatno su Kristin Korsgard (Christine Korsgaard) i Tom Regan (Tom Regan).

U centru teorijskih razmatranja životinjskih prava, kod obe grupa autora, nalaze se domaće životinje. To je očekivano i razumljivo iz više razloga: one su nam bliže, sa njima smo češće u dodiru, na njih više i direktnije utičemo svojim odlukama, itd. Na kraju, pokret za prava životinja motivisan je raširenom praksom kojom se krše upravo prava domaćih životinja. S druge strane, o divljim životinjama, njihovim pravima i pitanjima našeg odnosa prema njima, u delima ovih autora raspravlja se ređe. Onde gde se pak o njima raspravlja, to je po pravilu o zatočenim divljim životinjama (tj. divljim životinjama u zoološkim vrtovima, ili drugim prostorima koji nisu prirodno stanište tih životinja nego se one nalaze tu po odluci ljudi), ili se pak prava divljih životinja pominju u kontekstu lova ili ribolova.<sup>2</sup> O divljim životinjama u divljini po pravilu je najmanje reči.

Ipak, na jednom od retkih mesta u *Animal Liberation* gde se eksplicitno govori o pravima divljih životinja u divljini i našim obavezama prema njima, Singer napominje kako bi tu najverovatnije bilo najbolje da se držimo po strani i da povodom tih životinja usvojimo stav „laissez-faire“.<sup>3</sup> Nasuprot svom stavu o našem odnosu prema domaćim životinjama koji uključuje razmatranje njihovih interesa (o čemu će biti reči u narednom odeljku) Singer se ovde otvoreno zalaže za „nemešanje u poslove“ divljih životinja. Zbog čega? Da li njegova teorija (o uvažavanju interesu životinja) divlje životinje prepoznaje na drugačiji način od domaćih? Šta je u osnovi ovog krupnog razlikovanja? Da li je, možda, stvar drugačija sa deontološkim teorijama o našim obavezama prema divljim životinjama? U ovom radu bavimo se upravo tim pitanjima.

U naredna dva poglavlja biće izloženi obrisi dva pomenuta teorijska okvira povodom pitanja moralnog statusa životinja. Potom, u četvrtom poglavlju bavićemo se pitanjem implikacija koje ove teorije imaju specifično na status divljih životinja u divljini. Konačno, u

<sup>1</sup> Dugujem zahvalnost profesoru Aleksandru Dobrijeviću, na čijem sam seminaru (iz primenjene etike) imao prilike da se upoznam sa ovom temom. Takođe, jako sam zahvalan kolegici Vlasti Sikimić na komentarima i sugestijama povodom više važnih mesta u radu.

<sup>2</sup> Ponekad se govori i o divljim životinjama na rubovima ljudskih naselja, farmi i poljoprivrednih imanja, ali to u relevantnom smislu nije isto što i divlje životinje u divljini.

<sup>3</sup> Dakle, da u duhu ove poznate francuske krilatice liberalne ekonomije: „nek’ se radi“, pustimo da se stvari odvijaju svojim tokom, bez našeg mešanja i intervenisanja.

petom i poslednjem delu rada razmotrićemo *argument na osnovu apsurdnosti posledica*<sup>4</sup> i izvući neke od razloga u prilog tezi da smo makar u nekim slučajevima dužni da interвениšemo kako bismo zaštitili prava divljih životinja.

## Utilitarizam i moralni status životinja

Centralni pojam u Singerovom zasnivanju prava životinja je pojam interesa. Dva su principa povezana sa ovim pojmom: 1) imati interese znači imati moralno dostojanstvo (tj. posedovanje interesa je neophodno i dovoljno za posedovanje moralnog dostojanstva); i 2) ničiji interes ne sme imati prioritet u odnosu na interese koji pripadaju nekima drugima.

Ovaj drugi princip, princip *jednakosti u interesu*, ne treba razumeti kao da znači da su svi interesi međusobno jednaki u svakom pogledu, već to da ne smemo posmatrati interes bića *A* kao značajniji od interesa bića *B*, samo zato što je on jeste interes bića *A*. S druge strane, svakako da se neki interesi međusobno razlikuju po značaju; za početak i brojni interesi jedne iste individue. Na primer, nema dileme da je daleko značajniji interes neke osobe da ima pijaću vodu od njenog interesa da se u gradskom prevozu sluša isključivo narodna muzika.

Razlozi za nepriznavanje prava životinja mogu biti povezani sa kršenjem bilo prvog bilo drugog principa. Naime, u takvim kritikama spori se ili to da životinje zaista imaju interese, ili ako se prihvata da ih imaju, onda se oni posmatraju kao manje važni u odnosu na ljudske interese ili čak potpuno obezvređuju.

Međutim, nema dileme da neke, tj. mnoge životinje imaju interese. Duge i zamorne rasprave o tome šta to čoveka čini posebnim u odnosu na sve druge životinjske vrste vrlo verovatno su irelevantne u odnosu na ovo pitanje. Negirati interese drugih životinja na osnovu tvrdnje da postoji distinktivno svojstvo čoveka, znači tvrditi da je upravo to distinktivno svojstvo čoveka ono što neophodno za posedovanje interesa – a ta pozicija je teško branjiva.<sup>5</sup> Jako je mnogo argumenata u literaturi o životinjskim pravima koji upućuju na to da su upravo one osobine koje čovek deli sa ogromnim brojem viših životinja – razlog zašto bez posebne kontroverze priznajemo da ljudi imaju interese.<sup>6</sup> Svako živo biće koje je osetljivo na taj način da može doživljavati bol i zadovoljstvo ima interese, ako ne druge onda makar interes da ne trpi bol. U onoj meri u kojoj nas biologija uči da neke životinje imaju i kapacitete za emocionalne

<sup>4</sup> Engl. „Argument from Absurdity“, često raspravljana među onima koji osporavaju neke od afirmativnih postavki vezanih za prava životinja.

<sup>5</sup> Ujedno, takva pozicija nas dovodi u vrlo nezavidnu poziciju povodom dece ili ljudi sa teškim kognitivno-konativnim ili psihičkim smetnjama, kojima takođe mogu nedostajati te specifične osobine koje su odabrane kao osnova za pripisivanje interesa.

<sup>6</sup> Npr. vid. Gruen, Lori, “The Moral Status of Animals”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/moral-animal/>>.

doživljaje, u toj meri moramo priznati i interese koji su povezani sa tim kapacitetima, naime: interes za izostankom straha, osećaja bespomoćnosti ili čak tuge ...

S druge strane, prihvatanje da pored ljudi i druge životinjske vrste imaju interese ne garantuje da će životinje biti adekvatno moralno tretirane. Neophodno je da se prihvati i princip jednakosti u interesu. Tvrdnja da su ljudski interesi značajniji u odnosu na interese drugih životinjskih vrsta, kao i načelna tvrdnja da su interesi nekih vrsta značajniji od interesa drugih, pravi je primer diskriminacije i naziva se *specizmom*. Šta moralno opravdava to preferiranje interesa naše vrste u odnosu na ostale?<sup>7</sup> Još jednom, ovde se ne radi o upoređivanju interesa u smislu utvrđivanja realnog prioriteta između njih, već se prosto interes neke životinje, koliko god temeljan bio (kao npr. bazični interes da živi, jednog zdravog jelena u divljini) smatra manje važnim i zanemarljivim u odnosu na neki ljudski hir (npr. da se uživa u lovu) samo na osnovu toga što je prvi interes životinje a drugi je interes čoveka.

Kakve posledice ovi moralni principi imaju po naš odnos prema životinjama? Svakako krupne. One se tiču naših uobičajenih, nepromišljenih i podrazumevanih praksi. Čak i ako je neophodno da meso čini jedan deo ljudske ishrane (a to samo je teško pitanje i tiče se relevantnih činjenica iz oblasti medicine i biologije) onda svakako nema dileme da je način na koji *de facto* uzgajamo životinje radi ishrane izrazito nemoralan. Još je gore kada su u pitanju tzv. laboratorijske životinje i način na koji njih tretiramo. Nema dileme da je ogromna patnja koju nanosimo domaćim životinjama (i neuvažavanje njihovih osnovnih životnih interesa) nesrazmerna zadovoljstvu ili zadovoljenju naših interesa koje na taj način nastaje.

## Deontološka etika i moralni status životinja

Iz bitno drugačije perspektive moralnim statusom životinja bave se Korsgard i Regan. Iako se njihove pozicije razlikuju, za potrebe rada biće dovoljno da kratko razmotrimo tek osnovno usmerenje teorija kakve, pored ostalih autora, brane njih dvoje.

Deontološke pozicije povodom moralnog statusa životinja obično kreću od poznate „druge formulacije kategoričkog imperativa“ u kojoj se zahteva da se prilikom delanja, druge osobe ne posmatraju samo kao sredstvo nego u isto vreme i kao cilj. Naravno, kako bi ovo bilo primenljivo na pitanje prava životinja neophodno je pokazati da su i životinje takođe osobe, ili pokazati da se ovaj imperativ može i mora proširiti tako da se odnosi i na neke ne-osobe. Ovo drugo je strategija kojoj pribegavaju Regan i Korsgard. Pomoću analize druge i treće formulacije kategoričkog imperativa iz Kantovog *Zasnivanja metafizike mo-*

<sup>7</sup> Tezu da sve interese treba razmatrati jednako iz više uglova analizira i kritikuje Majkl Lihi (M. Leahy) u svojoj knjizi *Against Liberation* (1994). Njegova glavna linije argumentacije u vezi je sa jezikom kao distinktivnom svojstvom čoveka. Rezerve povodom takvog pristupa, koje u ovom ili onom obliku imamo i u istoriji filozofije, pomenuo sam već ranije.

*rala* [Kant 2004], Kristin Korsgard argumentuje u prilog tezi da imamo obaveze i prema individuumima koje nisu racionalna bića i nisu osobe u onom kantovskom smislu. Ona nastoji da dokaže da smo mi kao racionalni u obavezi da poštujemo izbore tih drugih bića, budući da su ti izbori akti njihove volje i da su usmereni kao nekim njihovim autonomnim svrhama. Životinje, doduše različite vrste u različitoj meri, imaju sopstva, svesne su stanja svog organizma i njihova htenja su usmerena kao sopstvenoj dobrobiti, tj. blagostanju. Upravo iz tih razloga, životinje imaju pravo na sopstveno blagostanje, i imaju pravo da se uvažava njihovo nastojanje da ga svojim delanje postignu ili održe.

Na sličan način i Tom Regan zasniva tvrdnju da životinje imaju prava. Iako nemaju neophodna relevantna svojstva da bi se njihovo ponašanje posmatralo kao moralno ili nemoralno, one kao „subjekti života“ [de Žarden 2006: 190-192] imaju intrinzičnu vrednost, zbog koje je moguće prema njima se ponašati moralno ili nemoralno, te moraju biti uzete u moralno razmatranje.

Implikacije ove pozicije su još rigoroznije od implikacija utilitarizma koje smo maločas pomenuli. Ovde se ne postavlja pitanje većeg dobra, zbog kojeg je bi moglo biti opravdano ne uvažiti neki interes ili pravo životinje. Naprosto je nemoralno koristiti životinje radi nekih daljih ciljeva, kao što je to nemoralno kada su u pitanju ljudi. Značajan deo argumentacije u radovima Korsgardove i Regana posvećen je upravo tome da se pokaže da ne postoji relevantna razlika na osnovu koje bi nešto bilo nemoralno u slučaju ljudi a moralno dopustivo povodom drugih životinja. Kao što je ranije napomenuto, insistiranje na sposobnostima koje su specifične za čoveka kao neophodnim za moralno dostojanstvo, lišilo bi decu i neke odrasle ljude sa ozbiljno umanjanim sposobnostima tog istog moralnog dostojanstva.

## Implikacije ovih teorija povodom divljih životinja

Neke od implikacija upravo izloženih teorija na status domaćih životinja, kao i na naš odnos prema tim životinjama, već smo pomenuli. Iako bi usvajanje ovih teorija kao vodiča za postupanje prema domaćim životinjama zahtevalo značajnu reviziju naših praksi, malo je kontroverzi oko toga *kako bi* tu praksu trebalo menjati.

Kada su u pitanju implikacije ovih teorija na naš odnos prema divljim životinjama stvar je komplikovanija. *Na koji način* bi trebalo da promenimo svoj odnos prema divljim životinjama u divljini ukoliko prihvatimo utilitarističko ili deontološko stanovište povodom prava životinja? – izgleda da to pitanje nije nimalo trivijalno. Naprotiv, neki autori misle da su implikacije priznavanja životinjskih prava divljim životinjama u divljini toliko problematične da dovode u pitanje smislenost same koncepcije životinjskih prava. Na neki način, pitanje prava divljih životinja u divljini je prema tim autorima *reductio ad absurdum* teorijskih postavki pokreta za prava životinja uopšte.

Ranije pominjani komentar iz *Animal Liberation* u kojem Singer predlaže neuplitanje u život divljih životinja, sadrži u sebi i kratko obrazloženje:

„Dakle, zamislivo je da bi mešanje ljudi poboljšalo uslove u kojima [divlje] životinje žive, i da bi stoga ono bilo opravdano. Ali kada razmatramo plan kao što je onaj da eliminišemo mesoždere, mi se bavimo nečim potpuno drugačijim. Sudeći po prethodnim iskustvima, svaki pokušaj da se ekosistem promeni u značajnijem smislu učiniće više štete nego koristi. Iz tog, ako ne i iz nekog drugog razloga, na mestu je reći da, sem u nekim posebnim slučajevima, mi ne možemo niti bi trebalo da zavodimo red u čitavoj prirodi. Činimo dovoljno ako eliminišemo sopstveno nepotrebno ubijanje i okrutnost prema drugim životinjama.“ [Singer 2015: 327]

Naravno, nema dileme da su ekosistemi zaista komplikovani i da bi uklanjanje mesoždera, kao pokušaj da se zaštite životinje koje su njihov plen, bilo kratkovidno rešenje koje bi uzrokovalo brojne probleme.<sup>8</sup> Ali da li je to jedini mogući način našeg intervenisanja? Podjednako važno, koji bi to bili ograničeni slučajevi u kojima ima smisla intervenisati? Ako je po Singeru makar u načelu moguće koncipirati primere mešanja koji se razlikuju od pominjanog scenarija sa uklanjanjem mesoždera iz ekosistema, onda je možda sâm zaključak koji on izvodi previše restriktivan i konzervativan.

Poslednji komentar u citiranom pasusu, da činimo dovoljno zalaganjem za uvažavanje prava domaćih životinja, ne deluje ubedljivo ni sa jednog drugog sem sa tradicionalnog i već uvreženog stanovišta – koje podrazumeva da ne bi trebalo da se mešamo u prirodno stanje stvari.<sup>9</sup> Ali prema tom konzervativnom i uvreženom stanovištu je i naše standardno držanje prema domaćim životinjama takođe delovalo ne posebno problematično. Ipak, sprovedeno moralno razmatranje obavezalo nas je na to da opet promislimo tu svoju praksu. Zašto onda ovo ne primenimo i na divlje životinje?

Ako usvojimo dva pomenuta principa Singerove etike, i branimo prava životinja na temelju njihovog blagostanja, potpuno je jasno da *laissez-faire* stav nije u skladu sa Singerovom pozicijom. Mnoge životinje u prirodi pate i sprečene su da zadovolje i svoje najosnovnije interese na najrazličitije načine. Zašto je njihova patnja manje značajna od patnje domaćih životinja? Singerovo sugerisanje da je dovoljno da počnemo da moralno uvažavamo domaće životinje – samo po sebi deluje kao da je motivisano krajnje arbitrarnom procenom o tome za prava koje grupe se ima smisla boriti u datom trenutku. Pritom, takvo držanje stavlja nas na klizav teren. Neko bi mogao drugačije povući liniju i reći: ne činimo li dovoljno time što eliminišemo diskriminaciju žena i crnaca (često pominjan primer diskriminacije u Singerovom tekstu), zašto bismo se sada bavili i životinjama i njihovim pravima?

<sup>8</sup> U prilog tome govore podaci o različitim ljudskim intervencijama u prošlosti kao i znanje iz oblasti biologije i ekologije.

<sup>9</sup> Tezu koju smo toliko puta čuli u svim emisijama o divljim životinjama na „Animal Planet“ ili „National Geographic“ kanalima, kao utešni komentar uz scenu patnje neke divlje životinje.

Treba, takođe, imati u vidu da divlje životinje nisu nikakva prirodna vrsta, i teško je naći pravo teorijsko utemeljenje za ovu diskriminaciju u našoj praksi. Njih izdvaja upravo nešto sasvim praktično i ekstrinzično, što se tiče našeg odnosa prema njima, ne njih samih. Ali da stvar bude gora po stav da ne treba da se uplicemo, ta njihova akcidentalna posebnost u utilitarističkom kalkulusu njima može davati čak i prednost. Dok bi uvažavanje nekih interesa domaćih životinja bilo vrlo frustrirajuće po brojne ljudske interese (brojne interese brojnih ljudi) neki od vitalnih interesa divljih životinja bi zahtevali minimalne ustupke s ljudske strane. Ironično, ali ovde možemo pouku dobiti od udruženja lovaca, koja u toku surovih zima prehranjuju divljač u šumama u kojima love. Naravno, nema ni najmanje dileme da su njihovi motivi u direktnoj suprotnosti sa moralnim principima o kojima ovde raspravljamo, ali ovo pokazuje da je taj izdatak u pomoći životinjama priuštiv, ako su neki ljudi spremni na njega samo zarad kasnijeg „uživanja u lovu“. Dakle, uz malo odricanje ljudi, nekim divljim životinjama bi se zadovoljili njihovi temeljni interesi. Zašto se onda takva praksa nikada ne uzima u razmatranje? Zašto se a priori uzima da je nemešanje bolja opcija?

Možda su deontološke teorije o životinjskim pravima u boljoj poziciji povodom ovog pitanja?<sup>10</sup> Ako životinje imaju prava (bilo legalna, moralna ili oba) zasnovana na način koji je ranije obrazložen, jasno je da ćemo teško odbraniti stav da to važi samo za domaće životinje. Ipak, a to je verovatno centralna tema za deontološko razmatranje našeg odnosa prema divljim životinjama, postavlja se pitanje da li mi imamo *iste obaveze* prema domaćim i divljim životinjama. Tj. da li prava ovih dveju grupa životinja impliciraju iste obaveze s naše strane?

Neko ko iz te perspektive brani nemešanje, mogao bi reći da u našoj praksi prema životinjama diskriminujemo divlje, jer mi inače direktnije utičemo na domaće životinje i mi smo glavni uzrok kršenja njihovih prava. U tom smislu, direktnije se tiče našeg moralnog dostojanstva da povedemo računa o njihovim pravima. To što je zbog suše uginula neka životinja u Africi u manjoj je meri za moralnu osudu (pitanje bi bilo i: za moralnu osudu koga) nego to što je komšiji uginuo pas u dvorištu jer mu on nije davao vodu. I jedna i druga životinja imaju pravo na život, i sledstveno pravo na pijaću vodu, ali jedna od te dve životinje ima pravo koje direktno diktira obavezu nekog konkretnog čoveka.

Ovaj etički problem, koga smo se upravo dotakli, kompleksan je i prisutan je u etici i pre polemike o pravima životinja. Da li smo u obavezi da pomažemo ugroženima, koje nismo mi direktno ugrozili, npr. ugroženim ljudima u Africi? Ako jesmo – čija je to tačno obaveza? Čije obaveze su implicirane neupitnim pravima tih ljudi? Dakle, moguće je argumentisati da je pitanje o našim obavezama prema divljim životinjama u tesnoj vezi sa ovim velikim pitanjem o kojem ne možemo ovde raspravljati. Činjenica je ipak, da postoji praksa da se pomaže i udaljenim ljudima kojima su ugrožena osnovna prava i da se to zaista u javnosti promoviše ne tek kao dobrotvorni gest, nego čak i kao moralna obaveza ljudi koji imaju mogućnost da pomognu.<sup>11</sup>

<sup>10</sup> Inače, i Tom Regan brani sličan stav o nemešanju u život divljih životinja [de Žarden 2006: 197].

<sup>11</sup> Naravno, izostanak mogućnosti da se nešto učini ne dopušta da postoji obaveza da se to učini.

Kratko smo razmotrili moralne implikacije teze o pravima životinja povodom pitanje našeg odnosa prema divljim životinjama u divljini. Pomenuto je da neki autori smatraju te implikacije u toj meri problematičnim, da veruju da one dokazuju da su teorije o pravima životinja koje smo razmatrali u osnovi nezadovoljavajuće. Okrenimo se tom problemu kako bismo kroz analizu tih kritika iz drugog ugla sagledali problem kojim se bavimo: kako se treba odnositi sa divljim životinjama, da li imamo pravo ili čak obavezu da im pomazemo.

## Argument na osnovu apsurdnosti posledica

Singer na nekoliko mesta u *Animal Liberation* pominje da se često kao razlog za odbacivanje moralnog uvažavanja (domaćih) životinja navodi to da se u prirodi životinjama dešavaju podjednako loše (ili gore) stvari zbog uslova života ili od strane drugih životinja. Neki autori eksploatišu ovu intuiciju i insistirajući na konfliktima između interesa životinja tvrde da su etike zasnovane na način na koji je Singerova zasnovana, na uvažavanju dobrobiti životinja, *neodržive*.<sup>12</sup> To se možda još i decidiranije tvrdi povodom onih pominjanih teorija koje životinjama pripisuju inherentnu vrednost i/ili moralna (ili legalna) prava.

„Pripisivanje inherentne vrednosti, jednakosti interesa ili moralnih prava ne-ljudskim životinjama učinilo bi konflikte između vrsta nerešivim u različitim krucijalnim oblastima života. Zbog podrazumevane apsurdnosti ove situacije, trebalo bi da baziramo svoje teorije o pravima životinja na nečem drugom a ne na pojmovima koji se oslanjaju na prostu jednakost“ [Aaltola 2010: 3]

U ovom kratkom isečku, autorka (koja u nastavku podvrgava ovaj argument kritici) prezentuje težište pomenutog argumenta. Teza onih koji ga zastupaju je da ako sve životinje imaju inherentnu vrednost (ili su jednake u interesima, ili sve imaju ista prava) iz toga sledi apsurd. Ka primer apsurda se navode različiti primeri gde bi trebalo dopustiti smrt čoveka zarad života nekih životinja (iz perspektive jednakosti interesa), ili dopustiti smrt mnogih predatora (ili ih čak ubiti), posebno onih velikih zbog kojih stalno umiru brojne sitnije životinje.<sup>13</sup>

Pitanje o međuživotinjskim konfliktima značajno je za etičko razmatranje kojim se bavimo, i svakako zaslužuje pažnju. Kakvi su ti konflikti? Da li su on zaista u principu nerešivi? Ovo je dakle važno pitanje, jer ako bi to bilo slučaj, onda bi zaista bilo smisljeno napustiti

<sup>12</sup> Primer ove pozicije je: Sagoff 1984. Za prikaz rasprave oko ovog argumenta vid. Callicott 1989.

<sup>13</sup> Kao primeri pominju se kitovi, lavovi i drugi poznati predatori. Primer sa planktonom i kitovima posebno je problematičan. Ogromna je razlika u kompleksnosti ova dva organizma da bi bilo nekontroverzno obavezati Singerovu poziciju na stav da bi ovde bilo moralno opravdano zaštititi račiće a ne kita. Takođe je upitno da li ima smisla račićima pripisati moralna prava, jer teško da je na biološkim osnovama branjiva i njihova osetljivost, a kamoli postojanje sopstva ... Ipak, lako je naći primere gde su i predator i plen životinje koje zaslužuju moralno uvažavanje, te je prigovor svakako relevantan.



teoriju koja predlaže praksu koja je u principu neizvodljiva. Teorija primenjene etike koja kao dužnosti propisuje u principu neizvodljive radnje – sigurno nije ubedljiva teorija.

Okrenimo se stoga ovom pitanju. Tipičan konflikt na koji se pozivaju pobornici argumenta na osnovu apsurdnosti posledica je sukob između interesa grabljivice da jede i interesa plena da živi. Iako se ređe navodi, njemu je jako sličan i sukob interesa za hranom između dveju grabljivica, ili dva biljojeda – ukoliko su resursi hrane nedovoljni da zadovolje sve interese. Ali zašto bi ovo bio u principu nerešiv konflikt – kako se tvrdi?! Ukoliko bismo bili u mogućnosti da nabavimo zamensku hranu za grabljivice,<sup>14</sup> zar zaista ne bi bilo moralno da na taj način spasimo životinje koje bi inače bile njihov plen?

Ono što sukobljava ova dva bazična interesa životinja jeste pitanje resursa, i njegovo razrešenje nije logički nemoguće. Teškoće tog rešenja su tehničke prirode i, očekivano, povezane sa obezbeđivanjem odgovarajućih resursa. Zbog toga, moguće je za jednog utilitaristu da i interese divljih životinja uključi u moralno razmatranje i proceni u kojoj meri bi lišavanje ljudi nekih njihovih nebazičnih interesa doprinelo ispunjenju nekih bazičnih interesa divljih životinja.<sup>15</sup> Ili, u komplikovanijem, ali i dalje ne logički protivrečnom slučaju, koje interese treba učiniti prioritetnijim.

Stoga, moramo se složiti sa Altolom da ovde nema nikakvog apsurdna u logičkom smislu. Ništa nije protivrečno u tome da zbog izostanka alternative moramo dopustiti da neka životinja bude pojedena, ili da nekada život jednog čoveka nije prioritet nad životom životinje ili životinja neke druge vrste. Možda ovaj argument pre treba analizirati tako kao da se poziva na *neprihvatljivost posledica* ove teorije, a ne na njihovu *apsurdnost* ili samoprotivrečnost. Ako je to slučaj, opet stav autorke pomenutog teksta zvuči ubedljivo; naime, s kog to stanovišta ove posledice zvuče neprihvatljivo? Sa antropocentričnog? To ovaj argument onda čini cirkularnim, budući da argumentujemo da su ne-antropocentrične etike neprihvatljive, pretpostavljajući antropocentrički kriterijum prihvatljivosti neke moralne prakse. [Aaltola 2010: 4-5.]

Još gore, može se tvrditi da analizirani argument dokazuje previše. I kada su u pitanju međuljudski interesi dešava se da su oni nekad sukobljeni na onom bazičnom nivou. Poznati primer iz medicinske etike – o ozbiljnoj moralnoj dilemi u nekoj bolnici koja je nastala kada je izmišljen aparat za dijaliziranje, te je bilo neophodno napraviti odluku kome pomoći, a samo malom broju pacijenata je bilo moguće pomoći – retko se uzima kao krucijalni argument protiv teze da su svi ljudi jednaki ili kao argument u prilog tezi da ljudi zapravo nemaju prava. Po jednakosti razloga, nemamo pravo da u konfliktima koji se tiču ograničenih resursa za pomoć zaključujemo da nemamo obavezu da pomognemo ili da je čitava teorija koja kaže da imamo – neodrživa.

<sup>14</sup> Na primer, idealni scenario bi bio da nekom metodom laboratorijskog uzgoja tkiva, bez ikakve životinjske patnje proizvodimo meso.

<sup>15</sup> Takođe, treba imati u vidu da ovo ne znači nužno poremećaj u ekosistemu. Možemo ograničiti populaciju biljojeda nekim drugim merama, koje su manje brutalne od trenutnog ubijanja tih životinja od strane predatora.

## Zaključak

Iza intuitivnosti teze da divlje životinje treba naprosto ostaviti na miru stoji nekoliko razloga koji su vrlo problematični. Pre svega, izgleda da nam stav (koji je sa njim u vezi) da možemo razlikovati pitanje prava domaćih i prava divljih životinja, deluje ubedljivo zato što nekritički prihvatamo naivnu sliku sveta prema kojoj mi krojimo životne uslove domaćih životinja te smo za njihovo blagostanje mi odgovorni, a uslovi u kojima žive divlje životinje su bogomdani, oni zavise od *majke prirode*, i mi nemamo čak ni prava a kamoli obaveze da se tu mešamo.

Ova teza je na izvestan način podrazumevana i ranije u tekstu, kada se govorilo o načinima na koji bi deontološka pozicija mogla braniti razliku u našem tretmanu životinja. Ipak, ova teza je pogrešna. Kao što de Žarden primećuje „zamisao da može postojati neka 'neukročena divljina' koju čovekova aktivnost nije dodirnula jeste opsena“ [de Žarden 2006: 197]. Zaista, uslovi života su svuda na planetu pod velikim uticajem ljudi. Sama teritorija koju sada zauzimaju divlje životinje je značajno sužena upravo ljudskom aktivnošću. Njihovi životni resursi su drastično smanjeni delovanjem ljudi; o zagađenju i klimatskim promenama da i ne govorimo. Teško da bi sukobi lavova oko teritorija bili tako česti da je potencijalna teritorija koju oni mogu zauzeti ostala neumanjena ljudskim naseljavanjem i eksploatacijom divljine.

Iako se ta praksa vidi kao primer istinskog poštovanja prirode od strane jednog biologa, može se argumentovati da je njegovo posmatranje bez mešanja neke borbe lavova oko teritorije ili oko prevlasti nad čoporom, slično istom takvom suzdržanom posmatranju borbe pasa. Mi smo u izvesnoj meri doprineli da do tog sukoba dođe, u oba slučaja. Reći da je ta borba posledica njihovih instinkata nije dovoljno moralno opravdanje za borbu pasa, pa ne bi smelo biti ni za takav sukob divljih životinja.

Na sličan način bi jedan utilitarista mogao reagovati i na poznati primer ubijanja mladunaca u nekom čoporu, koje u ogromnom broju slučajeva učini lav koji je od nekog drugog mužjaka preuzeo taj čopor sa ženkama i mladuncima. Ovaj konflikt instinktivnog interesa lava da što pre ima svoje potomstvo i bazičnog interesa mladunaca za život, u suštini je razrešiv bez posebnih resursa. Mladunci mogu biti spašeni i nakon odrastanja vraćeni u divljinu, ali to se po pravilu ne čini. Obrazloženje je opet povezano sa naivnom slikom o *autonomiji prirode*. Neke od takvih scena snimljene su i u rezervatima,<sup>16</sup> koji predstavljaju veštački ograđenu teritoriju, za koju je vrlo smisljeno pitanje da li svakoj individui i svakom čoporu pruža dovoljno prostranstvo, te je više nego očigledna ljudska uloga u datom sticaju okolnosti.

<sup>16</sup> Tek nedavno se, sudeći po nekim emisijama na *Animal Planet*-u, krenulo sa spasavanjem mladunaca u ovakvim situacijama, ali opet ne zbog prava ili interesa tih mladunaca, nego zbog ugroženosti opstanka vrste. Taj akt mešanja u poslove prirode se još uvek od strane biologa posmatra kao zlo, ali ovde je to zlo zarad višeg dobra, imajući u vidu opstanak vrste.

U ovom radu, pokušano je da se dovede u pitanje stav da implikacije moralnih teorija o uvažavanju interesa životinja ili životinjskih prava ne treba primenjivati na divlje životinje u divljini.

Uvreženi stav da divlje životinje naprosto treba ostaviti na miru toliko je prijemčiv i ubedljiv da ga, i uprkos tome što nije potpuno u skladu sa njihovim teorijama, neki autori manje-više eksplicitno zastupaju. Razlozi koji se navode u prilog takvom držanju, a protiv stava da imamo obaveze da intervenišeimo i u svetu divljih životinja, ne pokazuju da je mešanje u poslove divljih životinja *a priori* pogrešno, već samo to da je ta praksa vrlo osetljiva – što je činjenica koju bi i pobornici druge strane svakako priznali.

Zbog svega ovoga, kritičari rasprostranjenog *laissez-faire* stava mogli bi insistirati da se implikacije neke usvojene teorije o moralnom statusu životinja moraju primenjivati i na divlje životinje, uz odgovarajući oprez povezan sa specifičnostima njihovog životnog okruženja. Taj oprez ipak neće rezultirati apsolutnim nečinjenjem, već pre pažljivim biranjem slučajeva gde će naša intervencija doneti više koristi nego štete, uslišiti više interesa nego što će ih uskratiti, doneti više zadovoljstva nego patnje... Ovakve prakse su zasigurno moguće, te je teško moralno opravdati izostanak uvažavanja interesa divljih životinja i apsolutni izostanak razmatranja takvih akcija.

## Literatura

- Aaltola, Elisa (2010) „Animal Ethics and the Argument from Absurdity“, u *Environmental Values* 19: 79–98.
- Callicott J. Baird (1989) *In Defense of the Land Ethic: Essays in Environmental Philosophy*, New York Univeristy Press, New York.
- De Žarden, Džozef R. (2006) *Ekološka etika*, IV izdanje, prev. A. Dobrijević, Službeni glasnik, Beograd.
- Gruen, Lori (2014) “The Moral Status of Animals”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.); dostupno na: <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/moral-animal/>>.
- Kant, Immanuel (2004) *Zasnivanje metafizike morala*; prev. Nikola M. Popović; red. M. Arsenijević, Dereta, Beograd.
- Korsgaard, Christine M (2015) „A Kantian Case for Animal Rights“, u *Ethics of Killing Animals*, (eds) Višak, Tatjana i Garner, Robert, Oxford University Press, Oxford.
- Korsgaard, Christine M (2018) „Animal Selves and the Good“, u pripremi, dostupno na: <http://www.people.fas.harvard.edu/~korsgaar/CMK.Animal.Selves%20and.Good.pdf>
- Leahy, Michael P. T (1994) *Against Liberation*, Routledge, London, 1994.
- Sagoff, Mark (1984) „Animal Liberation and Environmental Ethics: Bad Marriage, Quick Divorce“, *Osgoode Hall Law Journal* 22 (2): 297-307.
- Singer, Peter (2015) *Animal Liberation*, 40th Anniversary Edition, Open Road Integrated Media, New York.

Abstract

**Milan Z. Jovanović**

***Laissez-faire or Interventionism: Moral Obligations towards Wild Animals Living in the Wild***

Since the publishing of Singer's *Animal Liberation* (1975), a lot of theoretical work has been done on the topic of animal rights. Moreover, serious efforts from the activist around the world have been made to promote and defend those rights. Nevertheless, the focus of the theoreticians, as well as the activists, was on the moral status and rights of animals living in human surroundings. The rights of – and especially: our obligations towards – wild animals living in the wild, were only sporadically addressed and thematized. This paper deals with the conception of those obligations that is usually taken for granted and according to which the best thing we can do concerning wildlife is not to interfere. I argue that this position, effectively labeled by Singer as *Laissez-faire* policy towards nature, (1) is hardly consistent with the prominent theories of animal rights in general; and (2) is motivated and made to seem plausible by the obscure and ill-founded idea of the autonomy of nature. In arguing for the first point, I also tackle the Argument from absurdity, which is closely related to that topic. The conclusion of the paper is that *Laissez-faire* is not the right policy towards wildlife, and that we do have obligations to help wild animals.

Keywords

*animal rights, utilitarianism, deontological ethics, moral obligations, argument from absurdity.*